

tidsskrift.dk

MELLEMITALIENSK BYHISTORIE I HØJMIDDDELALDEREN (CA. 1000-CA. 1350)*

Historisk Tidsskrift, Bind 12. række, 5 (1971)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_12rk_0005-PDF/hto_12rk_0005_77505.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77505>

pdf genereret den : 28/5-2008

Oversigt

MELLEMITALIENSK BYHISTORIE I HØJMIDDELALDEREN (CA. 1000–CA. 1350)*

AF

BODIL RØRDAM THOMSEN

DEN KLASSISKE opfattelse af de italienske bykommuners opståen blev fremsat kort før århundredskiftet, først og fremmest af forfatteren PASQUALE VILLARI.¹ Den gik ud på, at Toscanas opsplittelse i byer med hvert sit byområde, *contadoen*, var et resultat af, at kommunerne, der blev styret af borgerlige konsuler, fra ca. 1150 med ild og sværd havde erobret *contadoen* fra de feudadelige, primært af frankisk herkomst, som hidtil havde behersket den. Denne erobring var fuldbyrdet omkring 1300. På dette tidspunkt ejede borgerne i byen jorden i *contadoen*, mens dengamle adel var bragt til tiggerstaven.

Allerede hos forfattere som ROBERT DAVIDSOHN² og ROMOLO CAGGESE³ er denne opfattelse dog modificeret. Begge mente, at byens tilknytning til *contadoen* var af ældre dato, men hvor Davidsohn mente, at herredømmet stammede fra ca. 1100,⁴ anså Caggese byens samhörighed med det omliggende land for at gå tilbage til det klassiske *municipium*s dage.⁵

* Studieområdet er begrænset til Mellemitalien med hovedvægten på Toscana, fordi det er indenfor dette område den væsentligste diskussion har stået. Norditaliens byer: Genua, Milano og Venezia har andre og mere forskelligartede problemstillinger. Derfor har jeg med beklagelse undladt en gennemgang af Erik Bachs *La cité de Gênes*, København 1955.

¹ I *primi due secoli della Storia di Firenze*, Firenze 1893–94. Forskningen tog ny retning, efter at de rige byarkiver var blevet åbnet efter Italiens samling. Den ældre forskning repræsenteret af F. C. Savigny og Karl Hegel beskæftigede sig med det i grunden stadig uløste problem: for eller imod kontinuitet mellem den romerske og den middelalderlige bystat. Se W. Goetz: *Die Entstehung der italienischen Kommunen im frühen Mittelalter*, München 1944, hvor en forskningsdiskussion findes i indledningen.

² *Geschichte von Florenz*, Berlin 1896–1927.

³ *Classi e comuni rurale I–II*, Firenze 1907–08; *La repubblica di Siena e il suo contado nel secolo decimoterzo*, Bolletino Senese 1906.

⁴ *Geschichte von Florenz I*, s. 331.

⁵ *Classi II*, s. 18.

Kun i grænseområderne fandtes der ingenmandsland. Det var her greverne herskede. Begge forfattere var desuden enige om, at byens befolkning ikke var rent borgerlig. Men denne viden fik dog hverken Caggese eller Davidsohn til at ændre deres grundsyn: klassekampen mellem borgere og adel: »— Die Grafen mussten fühlen, dass es zwischen Bürger und Feudalherren keine ehrliche Freundschaft gab«,⁶ og det væsentligste for begge forfattere blev da, at contadoen omkring 1250 var fuldstændig undertrykt af byen. Adelen havde afstået sin jord til byen, havde dels tabt den i kamp, dels solgt den til ågerkarle, økonomisk udpinte som de var, fordi bønderne var flygtet til »byens frie luft«. ⁷ Resultatet blev, at borgerne ejede jorden omkring 1300.

Den retning, der i det 20. årh. i lang tid kom til at præge forskningen, var den såkaldte økonomisk-juridiske skole.⁸ Den var økonomisk, fordi den beskæftigede sig med økonomisk historie: handel, industri, landbrug, og juridisk, fordi historikernes kilder til dette i vid udstrækning var lovebøger: statuti, constituti. Med disse kilder bevægede de sig også i udstrakt grad ind på styrelsesformer og de politiske lederes økonomiske og sociale tilhørsforhold.

Fra klassekampen mellem landadel og borgerlige går man videre til klassekampen mellem overklasse og underklasse i byerne. Det mest yndede studieemne er her Firenze, og interessen samler sig om kommunens glansperiode omkring 1280, hvor popolani, »folkepartiet«, havde sejret over magnati, »de store« — og hvor kommunen tilsyneladende nåede sin demokratiske fuldblydelse.

De betydeligste repræsentanter for denne skole er GAETANO SALVEMINI og GIOACCHINO VOLPE. Salvemini's bog *Magnati e popolani in Firenze dal 1280 al 1295* (Firenze 1899) er nok den mest repræsentative for denne forskning. Den er dybtgående præget af en marxistisk historieopfattelse: alt hvad der skete mellem 1280 og 1295 var udtryk for en klassekamp mellem magnati, stormandspartiet, og popolani, den demokratiske brede befolkning. Og denne overvejende økonomiske magtkamp endte med popolani's sejr. Bogen blev dog desværre Salvemini's eneste middelalderværk. Hans senere forskning beskæftiger sig med den franske revolution og andre emner, der interesserede ham mere som socialist.⁹

Volpe derimod blev i 20 år ved middelalderforskningen, og således blev det ham, der kom til at repræsentere den økonomisk-juridiske skole vægtigst. I hans bøger *Studi sulle istituzioni comunali a Pisa* (1902), *Vollterra*

⁶ Geschichte von Florenz I, s. 343.

⁷ Classi II, s. 18 ff.

⁸ Navnet bruges af Ottokar i *Studi comunale e fiorentini*, Firenze 1948, s. 93. Afsnittet trykt første gang i *Civiltà moderna*, Firenze okt. 1930.

⁹ Nekrolog af Niccolò Rodolico i *Archivio Storico Italiano* 115, Firenze 1957.

(1923), *Comuni Toscani* (1923), *Il medio Evo*¹⁰ og *Medio Evo Italiano*¹¹ er det ikke så meget det økonomiske som det juridiske aspekt, der kommer frem. Volpe interesserer sig især for en klar definition af den anvendte terminologi. Som den første gør han et forsøg på at analysere begrebet »comune«. Ved at bestemme det som: samfund, en forening af lige medlemmer, der frivilligt sværger et sammenhold,¹² befrir han ordet for en del af dets mytiske glans. Med denne definition kan ordet få en bredere betydning end »bykommunen«. Man kan »fare comune« og vælge en præst eller »fare comune« og udruste et skib.¹³ Kommunen kan sværges over mange år, men kan også blot være noget, der gælder et enkelt. Bykommunen var ifølge Volpe i sin oprindelse aristokratisk, svoret af jordejere og den højere feudaladel. Som sådan eksisterede den som privatinstitution ved siden af bispnen i bispedømmet og greven, conten, over contadoen. Efterhånden voksede kollektivets betydning, men først ved overgangen til podestastyret fik det karakter af juridisk person.¹⁴ (Podestastyret kom omkring 1180, een enkelt mand blev sat i spidsen for kommunen som afløser af de 5–6 konsuler).

Det bemærkelsesværdige er altså, at Volpe fastholder kommunens uborgerlige herkomst. Men havde den end i sig mange gamle elementer, var den dog noget virkeligt nyt betinget af den indvandring, som byens magnetiske tiltrækning forårsagede.¹⁵ Jordejere og feudale frigjorde sig ved indvandringen fra bisp eller conte og afgav den ny erhvervede jurisdiktion til et kollektiv: de »fanno comune«. Ifølge Volpe var denne jurisdiktion i begyndelsen begrænset til en lille cirkel omkring byen, hvorfra man senere tvang udenfor boende til at »melde sig ind i kommuneforeningen« og afgive den jurisdiktion, de havde. På den måde skete der efterhånden en *acquista*, erhvervelse (i modsætning til det tidligere brugte: *conquista*, erobring) af det område, der svarede til grevens contado eller bispens diocese.¹⁶

Derefter fulgte ifølge Volpe anden fase: en økonomisk *conquista del contado*. I byen blomstrede handelen, og de borgere, der nu blev rige, erhvervede jord i contadoen. Men det voksende antal selvejere forklares ikke udelukkende herved. Det var et enkelt eksempel på den frihed, som bykommunen skabte. Slaver såvel som alle, der stod i feudal afhængighed, blev frie, når de tog til byen. De gamle bånd løstes, når man meldte sig ind i kommunen. På den måde blev tidligere feudaljord til allodialjord,

¹⁰ *Collana storica* di E. Codignola, 1926. Ny udg. Firenze, Sansoni, 1958.

¹¹ *Collana storica* a cura de E. Codignola, 1928. Ny udg. Firenze, Sansoni, 1961.

¹² *Medio Evo Italiano*, gl. udg. s. 18, ny udg. s. 100.

¹³ Pisa, s. 124.

¹⁴ *Medio Evo Italiano*, gl. udg. s. 96, ny udg. s. 238.

¹⁵ Smst., gl. udg. s. 8, ny udg. s. 91 f.

¹⁶ Smst., gl. udg. s. 23, ny udg. s. 105.

for man behøvede ikke at miste jorden, fordi man tog til byen. Juridisk set skete der en adskillelse mellem jurisdiktion og besiddelse. Efterhånden måtte det så være i byens, kommunens, interesse at få fuld jurisdiktion over sin *contado*, derfor blev de sidste adelige tvunget til at sværge *habitaculum*, dvs. sværge at bo i byen en vis del af året. Dermed blev de kommunemedlemmer og måtte afstå deres jurisdiktion, men ikke deres ejendom.¹⁷

På trods af, at Volpe i sin opfattelse af kommunens oprindelse ikke fandt nogen dyb modsætning mellem adel og borger, opgav han dog ikke klassekampteorien. Skønt han påstod, at adelen var med ved kommunens start, mente han dog, at den var udelukket fra konsulposter. For at klare dette problem: på den ene side en aristokratisk bykommune, på den anden side en adel, der er udelukket fra betydelige poster her, foretager han en spaltning af begrebet adel. Han deler adelen i en landadel og en byadel. Byadelen blir konsuler, ikke landadelen. Byadelen berøves så ifølge Volpe senere sin magt. Da *popolo* overtog styret, var det efter Volpes mening atter som følge af en klassisk klassekamp.¹⁸

Da Salvemini i 1925 på grund af sine socialistiske synspunkter blev tvunget i landflygtighed af Mussolini, efterfulgtes han som professor i Firenze af NICOLA OTTOKAR, en mand, der p.g.a. fødsel og opvækst måtte gøre op med den marxistiske historiefølelse. Ottokar var født i Sct. Petersburg som søn af en russisk adelsmand, og 4 år efter revolutionen bosatte han sig i Italien. Allerede før den tid havde han dog gjort middelalderstudier, idet hans doktordisputats havde fransk byhistorie som emne. Som professor tog han straks fat på Firenzes historie, og hans hovedværk blev et opgør med Salvemini. Ved en minutøs gennemgang af bystyrets rekruttering fastslog han i bogen *Il comune di Firenze alla fine del Duecento* (Firenze 1926),¹⁹ at nok var der i slutningen af 13. årh. kampe mellem *magnati* og *popolani*, hvor resultatet var, at *popolani* overtog styret, men denne kamp var ikke, som Salvemini mente, en social kamp, men en politisk. Og man kunne konstatere, at skønt der tilsyneladende skete et skred, var det dog gennemgående de samme familier, der var ved magten før og efter. Med denne bog fik den juridisk-økonomiske skole et modspil fra en skole, man kunne kalde juridisk-politisk: de gamle partimodstillinger var ikke økonomiske, men politiske. Fra nu af måtte modsætningerne: *guelfer-ghibelliner*, *magnati-popolani*, *bianchi-neri* tages op til ny undersøgelse.

Angrebet på Volpe, Caggese m.fl. kom i første omgang i artiklen »Comune« i *Encyclopedia d'Italia* (1931). Her fremførte Ottokar den tanke,

¹⁷ Volterra, s. 22 og 29f.

¹⁸ Pisa, s. 259.

¹⁹ Ny udg. Torino, Einaudi, 1962.

at en egentlig conquista del contado aldrig havde fundet sted, at by og land altid havde hørt sammen. Den romerske civitas, bispedømmet og contadoen var identiske områder, forbindelsen havde aldrig været afbrudt. De grever, der var blevet bekæmpet og tvunget til at sværge habitaculum, var grever, der boede i uklart afgrænsede randområder. Men hele tiden havde byboere haft jord i contadoen, og hele tiden havde store jordejere boet en del af året i byen. By-contado var en organisk enhed, som supplerede, ikke bekrigede hinanden.

Den egentlige bevisførelse kom Ottokar aldrig med. Denne artikel, som han selv regnede for et hovedværk, blev senere udgivet i bogen *Studi comunali e fiorentini* (Firenze 1948), og dermed endte Ottokars produktion. Men hans teori blev støttet og underbygget af danskeren JOHAN PLESNER i bogen *L'émigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIIIe siècle* (København 1934).

Plesner mente, at Ottokars artikel måtte betegnes som »un bouleversement«²⁰ af al middelalderforskning, og han fremsførte selv en vægtig underbygning af Ottokars påstand. Ved en grundig gennemgang af jordejerforholdene i to små byer, en åben villa og en castello (som Plesner betegner som bourgade fortifiée: befæstet landsby, og ikke som borg) viste han, at de byboere, som i 1300-tallet ejede størstedelen af jorden de to steder, ikke var nye folk, men var efterkommere af dem, der havde jorden 3 generationer før. På dette grundlag opstillede han en ny social type: cittadinoen, der boede i byen og havde jord på landet, i modsætning til det hidtil brugte, men vildledende: borghese.²¹

Med disse to udspil fra Ottokar og Plesner var der nu lagt op til et voldsomt opgør, men intet skete. Mussolini var nu kommet til magten i Italien, og det måtte af to grunde virke hæmmende på den økonomisk-juridiske skole. For det første var denne skole marxistisk, og fascismen gav ikke gode kår for marxistiske forskere; for det andet kunne selve emnet ikke høre Mussolini. Italiens splittelse i bystater kunne ikke være til gavn for den fascistiske verdensmagt. Resultatet var, at Salvemini flygtede til England, og at Volpe »omvendte sig«. Han forlod kommunchistorien og gik over til moderne statshistorie, idet han fornægtede sin tidligere produktion på grund af dens mangel på følelse for det nationale. På samme måde må det være gået andre forskere, for emnet forlades, og Plesners værk forbliver længe ukommenteret. Først op i halvtredserne kan man begynde at mærke vindpustene af den storm, som burde være kommet. Reaktionen kommer nu på to fronter, der i grunden er vidt forskellige. Dels en udenlandsk – stort set angelsaxisk – og dels en hjemlig italiensk.²²

²⁰ Anf. arb., s. ix.

²¹ Smst. s. 215.

²² Ottokar: *Studi comunali*, s. 101.

²³ Yves Renouard: *Les villes d'Italie de la fin du Xe siècle au début du XIVe siècle*,

Den angelsaksiske forskning kan som helhed betegnes som social historie. Klarest kommer dette til udtryk hos J. K. HYDE,²⁴ som definerer social historie således: »a history which is primarily concerned with social facts, that is, the ideas which people have about society and the way they divide it into groups«, men desuden i en bredere betydning: »a type of history in which the inter-relations between social, economic, political and intellectual aspects play an important part«.²⁵ Historieforskning især efter den sidste definition har sin styrke i sin billedskabende evne, men den fare ligger nær, og undgås da heller ikke helt hos Hyde – og endnu mindre hos Herlihy og Becker (se nedenfor) – at man fortaber sig i enkeltheder på analysens bekostning.

Hydes bog *Padua in the Age of Dante* er typeeksemplet på denne nye behandling af italienske middelalderbyer. Det er allerede karakteristisk, at han vælger en anden by end de hidtil studerede. Det svarer til, at vi nu får bøger om Orvieto (Waley og Carpentier), Pistoia (Herlihy) og San Gimignano (Fiumi). I den periode, det drejer sig om: 1100–1350, ligger han forholdsvis sent, fordi der først er ordentligt kildemateriale til tiden efter 1256, men hans generelle bemærkninger til perioden før placerer ham smukt i forskningen. I dette kapitel viser han både Ottokar og Plesner stor anerkendelse. Men underligt nok har han, trods sin meget store belæsthed, tilsyneladende ikke beskæftiget sig med Volpe.

Hyde fastholder skarpt, at det, han vil opnå, er en sociologisk forståelse af samfundet i alle dets aspekter. Dette lykkes bedst i første halvdel, men selv i sidste, hvor han erkender faren for at virke refererende, fastholder han sit analytiske sigte. På den måde forhindres det, at bogen fortaber sig i specielle og ligegyldige enkeltheder, og han formår, idet han fastholder, at hver bys historie er speciel, at bevare et alment sigte.

Interessant er hans postulat, der ligner nyere tids tanker om forudsætningerne for den industrielle revolution i England, at den kommercielle revolution i Italien ikke stod alene, men kom sammen med en landbrugsrevolution, som var svaret på en befolkningstilvækst i 10. årh.²⁶ I det hele taget mener han, at i 10. årh. ligger de kim, der fører til en forskellig udvikling i Italien og i det øvrige Europa.²⁷ Den særlige struktur med byerne som centrum for det omliggende land har sin oprindelse her. I sin

Paris 1969, er en udmærket introduktion til italiensk middelalderlig byhistorie i almindelighed. Den er resultatet af en forelæsningsrække holdt på Sorbonne og er et forsøg på et samlet overblik. Den er lærebogspræget, men som sådan er den fortræffelig og glimter ind imellem af genialitet.

²⁴ J. K. Hyde: *Padua in the Age of Dante. A social history of an Italian city state.* Manchester University Press, 1966.

²⁵ Smst. s. vii.

²⁶ Smst. s. 14.

²⁷ Smst. s. 9.

forståelse af by contra contado er han enig med Ottokar og Plesner. Ved hjælp af en demografisk undersøgelse på grundlag af edsaflægninger o.l. viser han, at Paduas velstand ikke byggede på fjernhandel. Nok var der handel og købmænd i byen, men disse købmænd levede af handel med byens egen contado. Der er ikke tegn på, at contadoen skattemæssigt blev udnyttet. Contadoens velstand var en forudsætning for byens velstand, og folk, der indvandrede, beholdt forbindelsen til deres jord på landet.²⁸

Så vidt beskæftiger han sig med de samme spørgsmål som den gamle forskning, men som noget nyt bringer han en analyse af byens forskellige befolkningslag: adel, riddere, dommere, notarere, deres herkomst, deres velstand og deres agtelse. Sidste del er en analytisk gennemgang af Paduas historie.

Det Hyde så udmærket opnår ved sine analyser, forsøger også DAVID HERLIHY at gøre i sine to bøger *Pisa in the Early Renaissance* (hvorved han forstår 13. årh.) og *Medieval and Renaissance Pistoia* (med undertitlen »The social history of an Italian town, 1200–1430«).²⁹ Hans mål er social, sociologisk historie, men hans resultat bliver anderledes end Hydes, for Herlihy er beskrivende og ikke analyserende. Klarest kommer dette frem i Pisa-bogen. Skønt Pisa-forskningen har vældige aner – Volpe skrev eet af sine hovedværker om byen – beskæftiger han sig overhovedet ikke med de gamle problemer. Klassekamp interesserer ham ikke, om contadoerobring er der ikke tale, og han antager uden diskussion Volpes mening: at kommunen var dannet af et begrænset aristokrati, som dels var jordejende, dels handlende, i begyndelsen med overvægt på det første. Hans hovedinteresse er derimod at male et billede af byen Pisa i alle dens facetter. Herlihy har en udpræget sans for at få de mindste detaljer i kilderne til at tale. Man ser spaghetten dukke op for første gang i 1284,³⁰ og man får at vide, hvor meget vin borgerne i Lucca drak om året.³¹

Herlihy's kildemateriale, især det utrykte, er meget omfattende. Hans bog er spændende og velskrevet. Men man kunne ofte ønske, at en undersøgelse var gået mere i dybden, og man er usikker på, om han nu også har brugt alle de kilder, han kunne finde. Og det er karakteristisk, at på det sted, hvor han er nærmest ved en konklusion, skriver han: »Let us risk a generalization. The center of Pisa's urbanization was a petty merchant . . . who originated in the contado and who lived by bringing

²⁸ Smst. II. kap.

²⁹ David Herlihy: *Pisa in the Early Renaissance. A study of urban growth*. New Haven, Yale University Press, 1958. Samme: *Medieval and Renaissance Pistoia. The social history of an Italian town, 1200–1430*. New Haven and London, Yale University Press, 1967.

³⁰ Pisa, s. 39.

³¹ Smst. s. 43.

to Pisa's urban market the wool products of her countryside». ³² Altså på det sted, hvor man kunne ønske en bekræftelse eller afkræftning af Plesners resultater, får man det kun ved at »risk a generalization«.

Herlihs Pistoia-bog er afgjort bedre. Også her hviler undersøgelsen på et stort materiale af trykte og utrykte kilder, og man får her, hvad man manglede i bogen om Pisa: tilbundsgående undersøgelser af visse kildegrupper. Det vægtigste er det demografiske afsnit. Her møder vi et nyt emne, et sideskud på den sociale historie: demografien, som især med udgangspunkt i den sorte død på det sidste har tiltrukket et væld af forskere. (Fiumi: Firenze 1958-59 og San Gimignano 1961, Carpentier: Orvieto 1962, Bowsky: Siena 1964). Herlihs resultat er det interessante, at befolkningstallet var stagnerende eller faldende et halvt hundrede år før den sorte død, og at man fra ca. 1280-1340 havde haft stabile eller faldende priser.

Ved studiet af de sociale forskydninger foretager han en undersøgelse, der bringer Plesners i erindring. For en lille landkommune: Piuvera er skattelisterne bevaret, og på grundlag af dette materiale kommer han til de samme resultater, som Plesner gjorde for Passignano. En stor del af landsbyens befolkning var draget til byen, og som i Passignano var det ikke de fattige, men de bedrestillede, der rejste. Det er ifølge Herlihy disse middelklassefolk, der danner baggrund for popolos magt, dog ikke således, at popolo betyder en demokratisering af den politiske magt i vor betydning, men kun, at et bredere lag af middelklassen får del i den.

Herlihy kalder bogen »a social history«, men hans vægtigste afsnit er de demografiske og økonomiske (om skatteforhold). Han er da heller ikke for intet startet som økonomisk historiker, og det er her, han har sin styrke. Men da »social history« efter definitionen også omhandler politisk og kulturel historie, handler de sidste kapitler om disse emner. Her forfalder Herlihy til sin gamle svaghed. Han bliver beskrivende, til tider snakende, og på det politiske plan drager han ikke konsekvenser nok af de udmærkede resultater, han når til.

Demografisk-social og økonomisk-social. Det må siges, at være de områder af den sociale historie, som tiltrækker forskerne. Som ovenfor omtalt er den sorte død her det mest yndede studieobjekt. Foruden Herlihy er der blandt amerikanerne WILLIAM BOWSKY, hvis studieemne er Siena, men som foreløbig kun har skrevet artikler om byen. ³³ Italienerne er repræsenteret af Fiumi (se nedenfor). Undtagelsesvis får vi også en franskmænd ind blandt forskerne, og karakteristisk nok skiller bogen sig også

³² Smst. s. 182.

³³ The Buon Governo of Siena 1287-1355, Speculum 37, 1962; The Impact of the Black Death upon Sienese Government and Society, Speculum jan. 1964; Medieval Citizenship: The individual and the state in the comune di Siena, Studies in Medieval and Renaissance History IV, Lincoln, University of Nebraska Press, 1967.

indholdsmæssigt ud fra de rammer, vi hidtil har bevæget os indenfor. ELISABETH CARPENTIER'S bog *Une ville devant la peste. Orvieto et la Peste Noire 1348*³⁴ er nemlig nok demografisk, men mere eksistentiaalistisk.

Carpentiers hovedinteresse er de sociale, økonomiske og – som noget nyt – psykologiske følger af den sorte død, og hendes undersøgelser viser, parallelt med Herlihy's, at den sorte død ikke betød den pludselige og bratte standsning af et blomstrende samfund; nej, den ramte Orvieto i en på forhånd håbløs situation. Byen var dels økonomisk ødelagt af krig, dels var den i de sidste to år blevet ramt af hungersnød i en sådan grad, at man havde forenklet begravelsesritualerne; noget, der ellers regnes for et typisk pesttegn. Oven i dette kom så pesten – som i alle italienske byer fuldstændig uventet. Og ligesom den sorte død kun var en kulmination af 15–20 års krise, så var elendigheden ikke overstået hermed. I tiden indtil 1400 kom yderligere mindst 4 pestangreb. Politisk må pestens virkninger siges at være minimale. Efter et par måneders chokvirkning genoptog byen rytmen i tidligere tids politiske kriser, fulgt af de samme finansielle vanskeligheder. Den økonomiske sektor var mere følsom. Mangelen på arbejdskraft var enorm, og det varede mange år, før den var overvundet. Følgen blev pristigninger og opgivelse af dyrket land, hvilket fik langtidsvirkning. De egentlige tabere var nok adelen, som berøvet arbejdskraften ved landbruget kom i økonomisk krise. Stort set må man nok sige, at politisk, økonomisk og socialt fulgte samfundet de samme linier i 1347 som i 1350, selv om befolkningen var blevet halveret fra 1292 til 1402.

Men befolkningen havde psykologisk og moralsk lidt skade. Umoreliteten regerede efter pesten. Man ville leve i nuet, og folk blev grebet af personlige kriser. Og endnu værre blev det, da det viste sig, at pesten ikke var et engangsfænomen, men at man aldrig kunne vide sig sikker for fornyede angreb. Følgen blev slaphed, angst, som man ikke gjorde noget for at skjule, samtidig med ønsket om at udnytte øjeblikket.

Selv om resultatet er nuanceret hos de forskellige forfattere, der skriver om den sorte død, er de dog enige om hovedresultatet: at den sorte død ikke satte et brat punktum for en blomstrende tid, men at man i mange år havde haft en nedgangsperiode, som kun bliver yderligere forstærket. Dette er jo interessant nok ret overensstemmende med de resultater, som andre forskere er kommet til ved studiet af den sorte døds virkninger i Nordeuropa.³⁵

³⁴ École pratique des hautes études. Sixième section. Démographie et Sociétés 7. Paris, S.E.V.P.E.N., 1962.

³⁵ Johan Schreiner: Pest og prisfall i senmiddelalderen, Oslo 1948; W. Abel: Die Wüstungen des ausgehenden Mittelalters, Forschungen zur Agrargeschichte, Stuttgart 1943; Saltmarsh: Plague and Economic Decline in England in the Late Middle Ages, Cambridge Historical Journal VII, 1941, s. 23–41, der alle beskæftiger sig med muligheden for en klimaforværring som årsag til en krise fra omkr. 1300. D. Herlihy opererer i

Orvieto er også studieobjekt for DANIEL WALEY i bogen *Medieval Orvieto*,³⁶ uden at man dog på nogen måde kan sammenligne de to bøger. Waleys bog er rent politisk, endog med udenrigspolitisk horisont. Derved adskiller han sig fra den øvrige forskning. Han opererer ikke med de traditionelle magtkampe, men nok med visse gruppeopdelinger. Den opdeling i to slags adel, han således kommer til, virker dog ikke overbevisende.³⁷ Hans opdeling i popolo, der er medlem af lav, og adel, der ikke kan være det, virker i dag noget altmodisch.³⁸ Men stort set interesserer problemstillingen ham ikke, og bogen kan således hverken indrangeres i førkrigs- eller efterkrigsforskningen.

Den sidste af de angelsaksiske forfattere, jeg vil beskæftige mig med, er MARVIN B. BECKER, en meget produktiv forsker, som siden 1958 har skrevet en mængde afhandlinger om Firenze.³⁹ Hans værker kan kaldes social historie på samme måde som de andres, men hans interesse er i modsætning til f.eks. Herlihy mere de politisk-kulturelle aspekter. Hans hovedmateriale til dette er skatteforholdene, og på den måde bliver meget af hans arbejde alligevel økonomisk historie.

Hans hovedværk er *Florence in Transition I-II*.⁴⁰ Tesen i denne bog er følgende: Der er et skarpt skel i florentinsk historie ved året 1343. På dette tidspunkt skifter byen fra »gentle« til »stern paideia«. Det må forklares nærmere.

artiklen »Population and Social Change in Rural Pistoia, 1201-1430«, *The Economic History Review* 2. ser. XVIII, 1965, s. 225-40, med den teori, at det at befolkningstallet er faldende 100 år før den sorte død, skyldes en overbefolkning i contadoen, som medførte så høje forpagtningsafgifter, at man tit ikke havde råd til at gifte sig eller få børn. Denne fattige og udhungrede befolkning var lette ofre for hunger og pest. Artiklen er indarbejdet i hans Pistoia-bog. Her overvejer Herlihy også muligheden for klimatiske årsager, men mener dog ikke, at emnet er nok undersøgt.

³⁶ *Medieval Orvieto. The political history of an Italian city-state, 1157-1334*. Cambridge 1952.

³⁷ Waley henviser som kilde her til *Constitutum senense 1262* (udg. af Zdekauer, Milano 1897). Denne skulle dele adelen i nobilitas persone: en forkommunal, hovedsagelig feudal landadel, og nobilitas divitiarum: et aristokrati, som kommunen selv havde gjort adeligt. Der henvises dog ikke til et nærmere sted i C. S., og det eneste, jeg kan finde, er Cost. sen. 1262 libr. IV. 50, s. 418, hvor der står: 110 mand, som jeg vil lade komme, idet jeg har respekt »ad nobilitatem personarum, divitiarum ed juventutis«. Hvis ikke de 3 genitiver skulle være bestemmelser til samme adel, må der altså også være en »nobilitas juventutis«. Det ville dog ikke give nogen mening.

³⁸ Anf. arb., s. 38. Waley mener dog ikke, at det forhindrer adelen i at handle. Dette gør f.eks. Monaldeschierne (Appendix 3, s. 152). Desværre anfører han ikke sin kilde. Sammenligner man med andre byer, ser man, at det i Siena er forbudt at handle uden at være medlem af et lav: Cost. sen. libr. I. nr. 473, s. 171.

³⁹ Se litteraturlisten i Marvin B. Becker: *Florence in Transition I*, s. 249f. og II, s. 260f.

⁴⁰ Bd. I: *The decline of the commune*. Bd. II: *Studies in the rise of the territorial state*. Baltimore, Johns Hopkins Press, 1967-68.

Firenze var indtil 1343 decentraliseret. Styret var oligarkisk, fra slutningen af 13. årh. var det stort set de 3 rigeste lav, Lana, Cambio og Calimala, der styrede. Men magnati var, skønt de ikke kunne blive priori, ikke berøvet al magt. De besad stillinger som ambassadører o.l. Oligarkiet holdt fast ved det bestående og ville nødtigt berøves nogen rettigheder.

Styret var besjælet af »gentle paideia«. Dvs. man mente, at mennesket var godt, og at alt ville vende sig til det gode med den rette opdragelse. Mennesket gør kun det onde, fordi det er uvidende om, hvad det gode er.⁴¹ På den måde blev styret et laissez-faire styre. Man havde nok love, men brugte dem ikke, især adelige blev tit undskyldt. Dette fortsatte, hvad enten styret var oligarkisk eller diktatorisk, og det betegnende for styret i fiskal henseende var, at man umuligt kunne få pengene til at slå til. Det eneste middel: direkte beskatning greb man ikke til, det ville gå ud over de styrende lag selv.

Ikke for intet er l. binds forside et revnet kosmos. Dette polis-ideal, efter Beckers mening klassisk i oprindelse, revnede i 1343 og afløstes af »stern paideia«, et fast styre, der holdt loven og beskattede tilstrækkeligt. Penge var en nødvendighed, og contadoen blev hårdt udpint. Dette styre kom frem med novi cives i 1343. Disse havde nemlig p.g.a. deres herkomst ikke noget at miste ved direkte beskatning.

Næste bind, den faste paideias tid, ligger i grunden uden for den periode, vi her beskæftiger os med. Her er det vigtigste et kapitel om den borgerlige humanisme, men stadig deler Becker interessen mellem kulturen, styret og skatten.

I det hele taget ligger bogen måske i sin problemstilling uden for vores periode. Det Becker gør er nemlig at forsøge at presse en renaissanceproblematik ned i, hvad der her er kaldt middelalder. Han er som forsker stærkt påvirket af renaissancehistorikeren Nicolai Rubinstein, som i sine værker netop knytter kultur, styreform og græsk filosofi sammen.⁴² Parallelt med dette bruger Becker sine græske termer: paideia, polis – termer der i en middelalderhistorisk sammenhæng lyder underligt. Og hans sammenstilling af kultur og skatteundersøgelser smelter aldrig naturligt sammen.

Mens de angelsaxiske historikere nok kender førkrigsforskningen, men i deres bøger ligesom er fuldstændig løsrevet fra denne, er de italienske

⁴¹ I den sammenhæng må man se Ambrogio Lorenzettis »Den gode og den dårlige regering« i Palazzo Pubblico, Siena. For Becker legemliggør freskerne »the entire Christian Aristotelian paideia« (I, s. 53).

⁴² Becker synes desuden stærkt inspireret af Hans Baron: *The Crisis of the Early Italian Renaissance*, Princeton 1955, der beskæftiger sig med samspillet mellem politik og historiografi (opgøret med den klassiske tradition) i Firenze under konflikterne med Viscontierne i Milano omkr. 1400.

forskere i et og alt bestemt af opgøret med den. En af de betydeligste italienske forskere er EMILIO CRISTIANI. I bogen: *Nobiltà e popolo nel comune di Pisa dalle origini del podestariato alla Signoria dei Donoratico*⁴³ placerer han sig emnemæssigt opad tidligere historikere. Titlen bringer mindelser om Salvemini's »Magnati e popolani«, men først og fremmest er det et opgør med Volpe. Og i dette opgør er han i overvældende grad på linie med Ottokar.

Bogens hovedanliggende er en undersøgelse af Volpes teori om, at adelsaristokratiet, der var ved magten indtil podeståtiden, mistede magt med denne og til sidst i sidste halvdel af 1200-tallet var blevet økonomisk udmattet og politisk slået af borgerlovene. Cristiani undersøger simpelthen, hvem de mennesker er, der optræder i det politiske og økonomiske liv. Således er hans metode væsensforskellig fra de udenlandske demografer. Han interesserer sig ikke for menneskemængder, de er ham ret ligegyldige, men for, hvem disse mennesker er. På den måde viser han på det politiske område, at de politiske partier inden for popolo altid har haft tilknytning til een af de to store adelsfamilier: Gherardesca og Visconti, og at podeståen, som ifølge Volpe fratog disse slægter magten, netop hyppigt stammede fra en af disse. Videre viser han, at der ved siden af disse fandtes andre adelsslægter, som boede i byen. I en undersøgelse af forholdet mellem denne adel og popolo finder han, som Ottokar gjorde det for Firenzes vedkommende, at mange adelige afsværger deres adelskab og bliver popolo, samtidig med, at popolo erhverver adels-casati, altså adelsborge. Det eneste, der herefter adskilte disse to grupper, var, at adelen fastholdt deres prærogativer: jurisdiktion, fejderet osv. De antimagnatiske love må altså ikke ses som love mod en uønsket samfundsklasse, men som udtryk for en modsætning mellem gammel og ny samfundsorden, mellem et blodhævnssamfund og et lovsamfund.

Med hensyn til adelens økonomiske forarmning, som hævdedes af Volpe og Ardito⁴⁴, så fastslår Cristiani, at de få jordsalg altid opvejedes af køb. At der i trecento kom en krise for store jordejere skyldtes den almindelige agrarkrise og var ikke en følge af antimagnatlove. Omkring 1300 ejede de fleste, der havde jord i byen, også jord i contadoen, og fik således landgilde samtidig med, at de tog del i byens handel. Der eksisterede altså intet skel mellem adels- og borgerbeskæftigede.

Den økonomisk-juridiske skole angav indvandringen i 2. halvdel af 13. årh. som årsag til udskiftningen af de politisk betydningsfulde lag. Også

⁴³ Istituto italiano per gli studi storici, Napoli 1962. E. Cristiani diskuterer sine og andres synspunkter mere generelt i artiklen »Città e campagne nell'età comunale in alcuni pubblicazioni dell'ultimo decennio«, *Rivista storica Italiana* LXXV, 1963, s. 829-45.

⁴⁴ F. Ardito: *Nobiltà, popolo e Signoria del Conte Fazio di Donoratico in Pisa*, Cuneo 1920.

dette forkaster Cristiani af to grunde: dels mener han, at indvandringen startede 100 år før, og dels, hvad der er det vigtigste, mener han, at en blot og bar demografisk masse ikke betyder noget. Det kommer an på kvaliteten, og hvis den ikke får politisk magt, betyder den intet. Det at blive borger var ikke nogen simpel sag. For at underbygge dette gennemgår han nøje, hvilke personer der sad i de styrende råd, og kommer til det resultat, at skønt Anziani, de ældres råd, valgtes demokratisk af en meget stor forsamling, Consiglio maggiore del popolo, var det de samme familier og de samme personer, der gik igen, og disse personer kom yderligere igen i andre styrende råd. Der var altså tale om et styrende popolo- eller borgeraristokrati samtidig med, at adelsmagnaterne aldrig mistede deres politiske betydning, stadig besatte bestemte poster, mens egentlige novi homines, som påstået af Volpe, ingen betydning havde.

Som afslutning på sin undersøgelse gennemgår Cristiani aspekter og problemer i indenrigspolitikken fra 1284–1322. Atter her vendt mod Volpe viser han parallelt med sine øvrige resultater, at adelen stadig havde politisk og militær betydning. Men den må ikke betragtes som parti, politisk er den repræsenteret i begge lejre. Således er parterne ikke opstillet af sociale, men af rent politiske grunde.

Alt i alt er Cristianis bog et meget vægtigt indslag i diskussionen om de italienske bystater, og man ser her den arv, som så længe havde været uforvaltet, taget op efter Ottokar. Der er en slående forskel mellem den angelsaksiske sociologi og studering af menneskemasser og denne forskning, hvor resultaterne nås ved en reel beskæftigelse med reelle mennesker, til hvilket brug Cristiani da også har 170 sider appendices med gennemgang af forskellige familier i 12. og 13. århundredes Pisa.

Også ENRICO FIUMI er i sin forskning bestemt af forholdet til den ældre historieskrivning. I artiklen *Sui rapporti economici tra città e contado nell'età comunale*,⁴⁵ kæmpeartiklen *Fioritura e decadenza dell'economia fiorentina*⁴⁶ og til sidst hovedværket *Storia economica e sociale di San Gimignano* (Firenze 1961) tager han de emner op, som beskæftigede historikerne omkring århundredskiftet og kaster nyt lys over dem.

Opgøret med Romolo Caggese i artiklen »Sui rapporti« viser eet af hans hovedanliggender: at den opfattelse, at middelalderbyerne blomstrede på contadoens bekostning, er forkert, og at man i stedet må se de to parter afbalancerede i forhold til hinanden. En blomstrende by må give øgede afsætningsmuligheder. Det viser sig bl.a. i de love, som vi kender fra adskillige byer, der forbød salg af landbrugsprodukter udenfor contadoen. At Caggese måtte tage det andet standpunkt, ser Fiumi som naturligt. Ingen økonomisk historiker kan løsrive sig fra det milieu, han

⁴⁵ Archivio storico Italiano, Anno 114, Firenze 1956.

⁴⁶ Archivio storico Italiano, 115–117, Firenze 1957–59.

lever i, og Caggese, der levede i liberalismens tid, måtte se restriktioner og planøkonomi som tvangs- og udbyttningslove. At Fiumi på den anden side på samme måde er et barn af sin tid, er jo værd at bemærke.

I artiklen »Fioritura e decadenza« gør Fiumi op med Sombart⁴⁷ i spørgsmålet om den økonomiske baggrund for byernes blomstring. Sombart mente, at jordkapitalen var grundlaget. Fiumi gennemgår, som Cristiani kunne have gjort det, betydningsfulde slægter een for een for at vise, at kun meget få nedstammede fra feudalfamilier, men at de fleste var af borgerlig herkomst. Dog går han ikke så vidt, så han med Caggese fastholder, at al jordkapitalisme gik under; igen med detaljeret gennemgang af slægter viser han tilstedeværelsen af en talrig feudaladel i midten af 1300-tallet. Men disse adelige betød ifølge Fiumi kun noget som krigere, mens politik og kunst var den nye borgerstands domæne. Alligevel giver han Plesner ret i, at byens forhold til indvandring var bestemt af feudale retsforhold – »Städtesluft macht frei« gjaldt ikke, selv om undtagelserne nok var store – at indvandringen hovedsagelig bestod af landborgerskab, og at forbindelsen by–contado fastholdes; man bosatte sig i den sesto, bydel, der svarede til den contadodel, man kom fra. Så vidt kan han være enig med Plesner, men han angriber ham for at være for meget bestemt af tysk-økonomisk tænkemåde og på denne måde ligge for meget på linie med Sombart.⁴⁸

I »Storia economica e sociale di San Gimignano« forsøger Fiumi at skabe en syntese af sine synspunkter.

San Gimignanos blomstring skyldtes Via Francigena, vejen til Frankrig, der dengang ikke som nu gik gennem sumpen, men fulgte højdedragene gennem byen. San Gimignano hørte i begyndelsen under bispens af Volterra, men selvstændiggjordes i 3 tempi: 1. bisp contra feudale i contadoen, 2. kommunen contra bisp, 3. kommunen underlagde sig contadoen, hvis cattanei svor castellanza = cittadinanza, altså ed på at blive borgere i byen.⁴⁹ Som det ses, indtager Fiumi atter her mellemstandspunktet mellem den gamle opfattelse og f.eks. Plesner. I forholdet mellem adel og borgerskab fastholder han sit synspunkt fra »Fioritura e decadenza«: Adel er ifølge ham af salisk, longobardisk eller teutonsk herkomst, mens bispens boni homines, fideles, familiares eller vicedomini, der blev de førende lag i byen, qua deres ikke-germanske herkomst var borgerlige, selv om de havde jord og len. De store feudalslægter forsvandt tidligst, men selv om de overlevende lombarder og cattanei kunne deltage i konsultstyret, som f.eks. Viscontierne, stammede byens førende lag fra boni homines og var således efter Fiumis mening borgerlige. I kommunens

⁴⁷ W. Sombart: *Der moderne Kapitalismus*, Leipzig 1902.

⁴⁸ Archivio storico Italiano 115, 1957, s. 429 ff.

⁴⁹ Storia di San Gimignano, I. kap.

blomstringstid svandt adelens betydning. Den søjede sig ind i byens liv, gik ikke drastisk til grunde, men udmærkede sig heller ikke ved intelligens på nogen måde. Byen hvilede på borgerskabet, og de berømte tårne er ikke, som 19. årh.s historikere mente, udtryk for adelsfejder, men var bygget af borgere og ågerkarle.

Fiumi er nok demograf og interesserer sig for befolkningstilvækst, men samtidig følger han Cristiani i sin interesse for de enkeltmennesker, det drejer sig om. Det viser sig i særdeleshed i hans appendix, hvor han gennemgår familiernes historie slægt for slægt, og det viser sig i de demografiske undersøgelser, han foretager vedrørende rigdomme, hvor han p.g.a. sit kendskab til enkeltfamilier kan klargøre, hvornår gamle familier går ned og nye dukker op.⁵⁰

Fiumis fare er nok, at han ved at fastslå visse forskeres germanske synspunkter, som nok er reelle, afslører sin egen svaghed: en borgerlig nationalisme. De italienske byer udvikledes af godt borgerligt italiensk blod. De fremmede feudale fik, skønt de stadig havde jord og penge, intet at sige for velstand, politik og kunst. Men det synes ikke godtgjort, hvorfor italiensk blod altid er borgerligt og »blodadels« blod altid germansk.

Fiumis hovedanliggende er dog at vise, at der til stadighed var en nær forbindelse mellem by og land. Jordejerne boede i byen, men bevarede forbindelsen til deres landejendom. Som Cristiani ser han kontinuiteten gennem de forskellige styrende partier, men mens Cristiani finder den overlevende adel der, har Fiumi en konstant styrende borgerlig klasse, om end med forskellige betegnelser.

Som den sidste italienske forfatter vil jeg omtale den unge ELIO CONTI. Egentlig er han ikke specifik middelalderhistoriker, men landbrugshistoriker, og hans bog *La campagna nell'età precomunale* er kun 1. bind af et værk om »La formazione della struttura agraria moderna nel contado fiorentino«,⁵¹ men i dette værk gør han sig gældende som en betydelig forsker, som rykker smukt ind på linie med de andre italienske middelalderhistorikere.

Parallelt med de to foregåendes undersøgelser af konkret materiale, i deres tilfælde virkelige reelle mennesker og ikke menneskemasser, undersøger han, hvad de ord, som alle bruger, egentlig betyder. Ord som: podere, manso, castello, curte – ord, der, som alle ved, betegner former for beboelse, bebyggelse, gårde el.lign., men hvis betydning ingen har undersøgt til bunds, om end Plesner forsøgte det. Conti tager sit udgangs-

⁵⁰ Det er netop i disse appendices, at Fiumis ideer viser deres manglende bærekraft. Man kan vist ikke nægte familien Ardinghelli politisk betydning, den er konsuladel. Men navnet Ardinghelli lyder germansk og familiemedlemmerne bærer germanske navne indtil 1265: Lotterio, Ildebrandino, Orlandino, Guido, Federico, Arrigo, Lambert, Rannuccio. Også Familien Cattani har, som Fiumi selv siger, politisk betydning.

⁵¹ Istituto storico Italiano per il Medio Evo, Studi storici Fasc. 51–55, Roma 1965.

punkt hos ham. Mens Plesner undersøgte Passignano, undersøger Conti nabobebyggelsen Poggialvento. Conti nærer stor veneration overfor Plesner, men kommer dog i flere tilfælde til andre resultater end denne, noget, han tilskriver Plesners studiers begrænsning i tid og rum samt Plesners manglende agrarhistoriske viden.

Conti er enig med Hyde i, at kommunerne som forudsætning har en agrarrevolution, som gav sig udtryk ikke i en intensivering af dyrkningsformer, men i en voldsom ekspansion ind i uopdyrkede områder omkring år 1000.

Omkring år 1000 var det typiske brug mansoen eller sorten, henholdsvis det carolingiske og det romerske navn på et brug af en størrelse, som netop kunne brødføde en familie. Ved siden af disse brug fandtes *curtes*, som bedst kan oversættes ved gods, og som bestod af en kerne plus mængder af strøgods af mansi eller sortes, og som havde jurisdiktion, *dominio* o.l. Herren over denne corte boede normalt i en *castello*, der, som Plesner rigtigt siger, normalt var en fortificeret landsby, men som ifølge Conti også kunne betegne en reel privatborg. Her ser Conti et eksempel i den få mil fra Passignano liggende *Callebona*.

Omkring 1400 er det typiske brug en »*podere ad mezzadria*«, en gård, hvis udbytte skulle deles ligeligt mellem ejer og bruger. Denne måtte naturnødvendigt være større end de hidtidige brug, men da man måtte formindske det dyrkede areal i 14. årh. (vel bl.a. på grund af den sorte død og de samtidige kriser), voldte det intet problem.

Lignende undersøgelser foretages for jordejere og jorddyrkere, og Conti kommer her som Plesner til det resultat, at den typiske *cittadino* ejede jord i *contado* fra en størrelse af en *podere* og opefter.⁵²

Contis undersøgelser er i deres præcision af uvurderlig betydning, og ingen, der arbejder med italiensk byhistorie, kan nu komme uden om Contis bog. Ved hans studier er der skabt terminologisk klarhed, hvorved nye studier ikke blot er blevet lettere at udføre, men forudsætningerne er også bragt til veje for skarpere og mere præcise resultater.

Forskningen af italiensk byhistorie er altså i dag præget af to forskellige skoler: den angelsaxiske og den italienske. Den angelsaxiske forskning har med sin sociologiske interesse i grunden et kulturgeografisk præg. Den tegner et billede af et samfund på et givet tidspunkt, hvor den beskriver og analyserer det i alle dets funktioner. Italienerne derimod interesserer sig for udviklingen og brydningerne, for, hvad det var der skete, og hvordan det skete. Det er slående, hvor lidt angelsaxerne interesserer sig for den tidligere forskning, men det skyldes formentlig, at de har et andet sigte, mens den italienske forskning har problemfællesskab med den ældre.

⁵² Også spørgsmålet om mål og vægt gennemgås kritisk: *staio*, *pano*, *muggia*, en florentinsk fod – alle disse begreber, som middelalderhistorikerne glade har opereret med, uden at nogen har gjort sig den umage at definere dem.